

A CSÚCSAI PAKTUM

EGY SAJÁTSÁGOS DOKUMENTUMA az erdélyi magyar kisebbségi életnek a csúcsai paktum. Évek hosszú során át tudták, hogy létezik, hogy volt magyarok és románok között egy meg-egyezés; kiszivárgott, hogy valamikor a húszas évek elején jött létre; a magyar párt néhány vezérférfia és Goga Oktávián és tán mások kötötték Gogának csúcsai „várában“. De pár beavatotton kívül nem tudta senki, miről volt szó, szövege nem került nyilvánosság elé, nyoma a politikai életre non volt.

De a közvéleményt, különösen a román, sohase hagyta nyugodni a dolog: román államférfiak tárgyaltak titokban magyarokkal, meg-egyezés jött létre közöttük: bármi történt, nyilvánvalóan hazaárulás volt. Azokban a támadásokban, melyek Gogát és azt a pártot, melyhez éppen tartozott — mert sokhoz tartozott egymás után — érték, mindig szerep jutott az ismeretlen paktumnak. Évről évre emlegették a miszteriózus dokumentumot, melynek néha egy-egy apokrif darabját közölte a sajtó, pár évvel ezelőtt teljes, de nem hiteles szövegét a „Patria“. Most, ez év kezdetén, a belpolitikai helyzetből kifolyóan sok valótlanság, sok találgatás keretében megújultak a támadások a paktum miatt, mire annak egyik magyar részese, Gyárfás Elemér szenátor, megírta történetét és nyilvánosságra hozta hiteles szövegét.¹ Most már, akik eddig nem tudták, tudhatják, hogy a csúcsai paktum kelt 1923 október 23-án és a magyar párt felmondta 1926 októberében, de rendelkezései soha érvénybe nem léptek.

Érdekelhet-e minket egy ilyen halvaszületett egyezség?

Érdekel. Több okból. A csúcsai paktum írásba foglalva és román államférfiak aláírásával elismerve a maga összességében mutatja a magyarság sérelmeit, melyek attól a naptól fogva változatlanul és orvosolatlanul, sőt meggyarapodva fennállanak. A paktummal kapcsolatos szenvedélyes viták pedig erős világításban mutatják, hogy román államférfiak és közvélemény milyen és időnként mennyire változó álláspontot foglalt el a kisebbségi kérdésben. Meríthetünk-e mi ebből reményt, hogy a mai helyzet változik? Nyújt-e ez kilátást arra, hogy a magyar kisebbség helyzete jobbrafordul?

¹ Gyárfás Elemér: Az első kísérlet; az Averescu-paktum előzményei, megkötésének indokai, szövege, módosításai, következményei, felbomlása és tanulságai. A „Magyar Kisebbség“ 1937 évi 2. és 3. számában és külön lenyomatként. — Később megjelent románul: „Prima incercare“ dm alatt, ugyancsak a mostani esztendőben a „Glasul minoritatilor“ 5-6. számában. — Továbbá Bemády György: Megjegyzések a „Első kísérlethez“, szintén a „Magyar kisebbség“ 10. és 11. számaiban.

A VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSEKOR nem volt nép, mely váratlanul és készületlenül olyan komplex politikai probléma megoldása elé került volna, mint az erdélyi magyarság. A százok számára — akkor azt hitték — csak a felszín változott: a magyar helyett a román illesztették az évezredek múltba. A magyarság egy soha addig el nem képzelte változás előtt állt: évezredek többségi uralkodás után kisebbségi sors várt rá és milyen kisebbségi sors! Évszázados gyűlölködés indulatai törték át a gátakat s vele szemben a magyarság tehetetlen volt. Megnehezítette állásfoglalását a tényleges és a jogi helyzet végzetes ellentéte: Erdély a trianoni szerződés aláírásáig magyar terület és lakói magyar állampolgárok voltak, de tényleg 1918 decembere óta román megszállás és román kormányzat alatt volt. Hogyan vehetett volna a magyarság Erdély akkori közéletében részt? „Saját lelkének szigorú erkölcsi parancsa — írja Gyárfás Elemér — intette némaságra és tartózkodásra minden olyan megnyilatkozástól, mely volt anyaországával állította volna szembe... Nekünk a vér és a faj hallgatást parancsolt, míg a nagy vita a béketárgyalások asztalánál el nem dönt. „S az erkölcsi kategorikus imperativus mellett — folytatja — gyakorlati okok is hallgatásra és passzivitásra kényszerítették. Ha a románság vezetői őszintén meg akarták volna valósítani Erdélyben azt a keleti Svájcot, melyet a magyar uralom alatt követeltek, módjukban állott volna annak lelki előfeltételeit megteremteni. A veszített háború és a budapesti vörös uralom hatása alatt olyan levertség ülte meg az erdélyi magyarság lelkét, hogy két kézzel ragadta volna meg a feléje nyújtott baráti jobbot. De nem ez, hanem az ellenkezője történt.“

A trianoni szerződés aláírása és ratifikálása megváltoztatta a helyzetet: Erdély a román állam részévé s a magyarok román állampolgárokká váltak. A várakozás — ami nem passzív rezisztencia volt — ideje elmúlt: az erdélyi magyarok új államukon belül lojális állampolgárok akartak lenni és részt kértek a közéletben. A békeszerződést megelőző idők eskümegetagadásai megszűntek, a magyar egyházak összes püspökei letették a hűségesküt s a magyarság 1921 nyarán Jósika Sámuel vezetése alatt megkezdte a szervezkedést s mikor 1922 telén parlamenti választásokra készült az ország, a magyarság abban részt akart venni, azzal a reménnyel, hogy számarányának megfelelő helyet fog nyerni a román törvényhozásban.

Csúnya, megalázó csalódás érte. Vezetői, ha közöttük, mint Gyárfás Elemér írja, egy-kettő sejtette is, hogy a reménységek túlzottak, a román politikai helyzet és célok teljes ismeretlenségével indultak a küzdelembe. Ahhoz mért lett az eredmény.

A magyarság nem vette észre, hogy a politikai küzdőtéren két hatalmas erő készül összecsapni, s ő maga, akarva nem akarva, a gyöngébbikhez tartozott.

A világháború a románságnak csak földrajzi, de nem lelki és politikai egységét hozta meg. A regáti politika ideálja az egységes, Bukarestből kormányzott centralista, nemzeti állam volt, melynek hatalmas képviselője Jonel Bratianu volt pártjával, a liberális párttal. Előttük nem létezett Erdély, nem létezett Bukovina és Besszarábia,

csak egységes állam, melynek keretében disszonáns elemekre nincs szükség. Brătianu volt, aki Párizsban megtagadta a Kisebbségi Szerződés aláírását és kijelentette, hogy neki Erdély az erdélyiek nélkül kell.

Ezzel szemben állt az erdélyi románság szeparatizmusa oly értelemben, hogy nem akartak a Regát politikai és erkölcsi világába feloszolni; regionaizmus volt ez, mely a gyulafehérvári rezolúciók feltételekhez kötött úniójában és Erdély számára kikötött autonóm kormányzat szervezésében nyilvánult meg. Az erdélyi románság, nem tagadhatván meg múltját, legalább elméleti jogokat ígért a kisebbségeknek Gyulafehérvárt, legalább elismerte, hogy vannak. De Brătianu „egységes nemzeti államot“ akart az alkotmányba iktatni, melyben a kisebbségek számára nem lesz hely, s egy ilyen állam megszervezésére hivatott alkotmányozó gyűlés tagjait kellett, hogy a nemzet 1922 márciusában megválassza. Nyilvánvaló volt, hogy abban Brătianu nem lesz hajlandó koncepciójának ellenségeit eltűnni: az ellenség pedig a Maniu vezérlete alatt állott erdélyi román nemzeti párt és az alig talpra állott magyarság volt. A szászok kiegyeztek, mint tették azt a magyar időkben.

Az 1922-i választások emlékeztetéseket fognak maradni örökre Románia történetében. Elképzelhetetlen terror, vad korrupció, vesztegetés dolgozott; a jelölteket letartóztatták, a jelöléseket visszautasították, lázadásra szítottak. A magyar párt 33 jelöltje közül 28-at utasítottak vissza már a jelölés alkalmával, a többi a választáson bukkott el, az egyetlen Bemády György kivételével Marosvásárhelyt. Akkor írta Maniu, kinek szintén elvérzett pártja, magához az uralkodóhoz fordulva: „Ez a választási nap Erdélyben a gyász és reménytelenség napjává változott s nemzeti szégyenbe és európai botrányba fulladt.“

A román nemzeti párt megsemmisítő vereséget szenvedett, de voltak, akik a magyarokkal elkövetett bánás csúnyaságát is érezték. Nem a nemzeti párt sorsa az, ami a dolgot szégyenletessé teszi, írta az „Epoca“: liberálisak, nemzeti pártiak, parasztpártiak, mind románok, a többségi fajhoz, az országalapítókhoz tartoznak. „De hogy a kisebbségekkel való együttélés negyedik évében jöjjön egy kormány s mindenféle gazsággal kizárja őket az állam közéletéből, ez már olyan valami, ami túlhaladja a belpolitikát s káros hatása lehet hírnevünkre külföldön.“

Tetézte mindezt az, hogy a választások után a kormány bedobta a közvéleménybe azt a vádat, hogy a magyarság államellenes és, hogy következetes legyen, 1922 júliusában a Magyar Szövetséget feloszlatta. Egy évvel rá a magyarság első vezetője, Jósika Samu báró is meghalt.

E KILÁTÁSTALAN HELYZETBEN a magyarság szövetséges után nézett; vezetői, egyik és másik különböző utakra gondolt: Bemády György a liberális kormánypárttal, Sándor József az erdélyi nemzeti párttal, Maniuval szeretett volna együttműködni. De a magyarság körében egyik sem talált osztatlan rokonszenvre.

Ilyen körülmények között meglepetésként jött a magyarság vezetőihez román oldalról ajánlat együttműködés létrehozására s ennek vált alapjává a csúcsai paktum.

Története röviden a következő volt:

Az ajánlat az Averescu tábornok vezetése alatt állott néppárt részéről jött 1923 nyarán; 1921—22. évekbeli kormányának kultuszminisztere az erdélyi Goga Oktávián volt s Goga sógora, Constantin Buchan lépett összekötetésbe a magyarság pár vezetőjével, Grandpierre Emillel, a Magyar Párt akkori ügyvezető elnökével, Gyárfás Elemérrel, Szele Bélával. Megbeszélések folytak és október 23-án Bukarestben egy megegyezéssel fejeződtek be, melynek román szövegét Gyárfás Elemér fordította magyarra s azt Grandpierre, Hajdú István, Szele Béla és Pál Gábor aláírásával Bukarestbe vitte, ahol ő maga is és román részről Goga és Bucsan írta alá.

„Goga“ — írja Gyárfás Elemér a paktum további történetét — „a frissen aláírt megállapodást még ugyanaznap délutánján bemutatta boldogult Ferdinánd királynak s az audienciáról hazatérve, örömtől sugárzó arccal mondta nekem, hogy a király azt a legnagyobb érdeklődéssel és szimpátiával fogadta. A bevezető általános részt, valamint az egyházi ügyekre vonatkozó különös részt pontonként is felolvasta s a király azt mindenben helyeselte. Gogának a királyi kihallgatás után szemmel láthatóan az volt az érzése, hogy a paktum lényegesen előmozdította pártjuk kormányképességét, ami másfelől kétségtelen dokumentuma volt annak is, hogy Ferdinánd király nemes lelke egész melegeivel óhajtott a magyarság megbékítését s a királynak ezzel az óhajtásával tisztában voltak a kormányképesség igényével fellépő politikusok is.

Goga azzal a meghagyással búcsúzott tőlem, hogy a paktum egyik aláírt példányát mielőbb vigyem el Bethlen István magyar miniszterelnöknek. Goga e kívánságának eleget tettem, de csak pár hónappal később, 1924 április elején tudtam e kérdésről Bethlen Istvánnal beszélni. E kívánság spontán és rögtönös kifejezése mutatja, hogy Goga s talán Ferdinánd király is, kivel pár perccel előbb beszélt, úgy érezte, hogy a paktum alkalmas a két ország közötti feszültség enyhítésére.

Bethlen István kevésbé volt optimista. Hangsúlyozta, hogy ügyeinkbe beleszólni nem kíván, mi tudjuk és érezzük leginkább saját bajainkat s tudjuk leginkább megítélni a kivezető eszközöket; ő csak örül, ha barátságos megegyezés révén helyzetünk megnyílik, de — amint természetes is — a paktum értékéről érdemlegesen csak akkor lehet nyilatkozni, ha Averescu tényleg kormánynya kerül.“

Hátra volt még, hogy a párt vezére, Averescu tábornok szankcionálja a megállapodást.

1923 november 25-én Goga csúcsai kastélyában látta vendégül pártvezérét s ez alkalommal meghívta ebédre a paktum megalkotásában részt vett magyar politikusokat, mert — mint a meghívás hangzott — Averescu tábornok „személyesen óhajtaná megismerni a magyarság vezető egyéniségeit“. Az ebéden a fent említetteken kívül magyar részről megjelent Bemády György és a román néppárt részéről egy hunyadmegyei román, Gróza Péter. A történeteket Gyárfás Elemér így beszéli el:

„Ez alkalommal vettük át az Averescu által is aláírt példányokat, aki aláírása fölé ezt a megjegyzést illesztette: „Se va urma intocmai“ (e szerint fogunk eljárni). Teljes megnyugtatót adott ez, hogy az ősz katona komolyan veszi és tiszteletben kívánja tartani a nevében kötött s általa is elfogadott megállapodást, mely így reá és pártjára formailag is mindenben kötelezővé vált.

Az ebéden Goga, mint házigazda köszöntött minket, mire Grandpierre válaszolt magyarul; ezután Averescu tábornok mondott néhány meleg és komoly szót, végül Bernády ismertette saját elgondolásait.

Bármily körültekintéssel volt is a csúcsai ebéd rendezve, ezt nem lehetett annyira titokban tartani, mint előző megbeszéléseinket s híre kiszivárgott, persze anélkül, hogy a találkozó lényegét s főként a paktum szövegét a beavottakon kívül bárki is ismerte volna. Ez az ólra, hogy később a sajtó megállapodásunkat „csúcsai paktum“ névre keresztelte, holott az tényleg Bukarestben 1923 október 23-án jött létre s november 25-én csak ünnepélyes megpecsételése céljából jöttünk össze.

Idetartozik annak megemlézése, hogy Averescu tábornok az ebéd résztvevőinek dedikált fényképeket küldött, ami újabb jele volt, hogy Románia legnagyobb katonája érzésben is közelállónak tekinti azokat, kikkel e nagy kérdésben megállapodásra jutott.

Goga a csúcsai ebéden kialakult meleg hangulatot — joggal — személyes sikerének érezte. Az ebéd végén félrevont s bizalmasan oda-súgta nekem:

— Ha Tisza István ilyen megállapodást tudott volna kötni az erdélyi románokkal, életében szobrot emeltek volna neki!

— Ha az erdélyi románok akkori vezetőiben lett volna annyi önzetlen, áldozatkész *megértés* az ország magasabb érdekei iránt, mint benünk, akkor is létre jött volna a megegyezés — feleltem.”

Így jött létre a paktum.

A MAGA NEMÉBEN EGYETLEN s jelentőségében mindent felülmúló dokumentum a csúcsai paktum a magyar kisebbség helyzetét illetőleg azóta; magába foglalja a magyarság sérelmeit és azokat egy nagy román párt és bárom kiváló román közéleti férfiú elismeri és orvoslását ígéri.

A paktum bevezetésében a Magyar Párt tudomásul veszi a román Néppárt programját és annak megvalósításához támogatását ígéri. A Néppárt viszont elfogadja a Magyar Párt kívánságait, azokat saját programja részéül tekinti s „azok megvalósítását abban a meggyőződésben fogja előmozdítani, hogy az ország konszolidálásának és előhaladásának érdeke, hogy minden polgára részére, vallási vagy nemzeti különbségre való tekintet nélkül a szabad élet és rendes fejlődés feltételeit biztosítsa.“ A két párt képviselői és szenátorai parlamenti egységet alkotnak, de mindkét párt megtartja szervezetét, nevét és függetlenségét.

A Magyar Pártnak a paktumba foglalt „konkrét kívánságai“ a következők voltak:

I.

A választói névjegyzékek olyan összeállítása, hogy abból állampolgárok nemzetiségi tekintetből ki ne maradjanak. A választói reform a kisebbségek arányos képviseletének elvén épüljön fel.

Megállapítja e szakasz azokat a választási kerületeket, melyekben a két párt kölcsönösen támogatni fogja egymást: a magyar párt jelöltjeit a magyar megyékben és a néppártéit minden többi helyen.

II.

A római katolikus státus és a többi magyar egyház autonómiája biztosítottatik és törvénybe iktattatik.

Biztosítottatik az istentiszteletek szabadsága, a templomok nyitvatartathatása. Rendezése a megszűnt egyházak jogi és vagyoni viszonyának. A papi és tanítói fizetésekhez való állami hozzájárulás szabályozása, az egyházak önadóztatási jogának elismerése.

III.

Joga van a kisebbségeknek minden nemű és rangú iskola felállítására s azok nyilvánossági joggal és államérvényes bizonyítványok kiadásának jogával fognak bírni. A már meglévő magyar felekezeti iskolákkal szemben alkalmazott indokolatlan és szükségtelen zaklató intézkedéseket megszüntetik s szabad működésük biztosítatik. A nyilvánossági jog és tanszabadság folyamánként ezekbe az iskolákba jelentkező növendékek nemi, vallási és nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül felvehetők.

Az elvett iskolaépületek és felszerelések a magyar községeknek, egyházaknak és testületeknek visszaadtnak.

IV.

Társadalmi és jótékonsági egyesületek, melyeket „jogtalan beavatkozással” bármi címen elvettek, visszaadtnak.

Magyar színházak részére működési engedély, a színházi cenzúra megszüntetése.

Politikai kifogás alá nem eső könyvek és sajtótermékek behozatalának engedélyezése. Amennyiben lehető, műemlékek, szobrok visszaállítása; a külföldi egyetemeken szerzett oklevelek elismerése. Az EMKE alapszabályainak jóváhagyása és működésének engedélyezése.

V.

Magyar nyelvű román állampolgárok azon jogának elismerése, hogy a hatóságokkal anyanyelvükön érintkezhessenek szóban és írásban.

A 25%-ban nemzetiségi állampolgárok által lakott területeken a közigazgatási hatóságoknál magyar nemzetiségű, vagy a magyar nyelvet jól ismerő tisztviselők alkalmaztatnak. „A jelenlegi helyzet, mely magának az országnak az érdekeit is sérti, szüntettessék meg.”

Az ilyen helységek neve az állam nyelve mellett a nemzetiségi nyelven is feltüntetendő. Visszavonatnak a rendelkezések, melyek a feleknek megtiltják, hogy hivatalokban maguk között magyarul beszéljenek. A túlnyomóan magyar vidékeken a helységek neve maradjon magyar.

Törvények és rendeletek magyar nyelven is hirdettessenek ki.

A belügyminisztériumban kisebbségi ügyosztály állíttassák, élén magyar nemzetiségű vezetővel. Hasonló ügyosztály szerveztessék a közoktatási és vallásügyi minisztériumban.

VI.

Az igazságszolgáltatásban az érintkezés a felek anyanyelvén történjék. Magyar nemzetiségű ügyvédek magyar nyelven tárgyalhatnak. Magyar nemzetiségű ügyvédek nem vethetők román vizsgának alá.

VII.

Az agrártörvények becsületes és pártatlan végrehajtásáról szól. A csiki magánjavak kérdésének igazságos megoldása. A marosszéki havasbirtok kérdésének rendezése.

Kereskedelmi, üzleti és magánéletben cégtáblákon, hirdetésekben, üzleti könyvekben biztosítatik az anyanyelv használata minden korlátozás nélkül.

VIII.

Az esküt nem tett közalkalmazottak ügyének igazságos rendezése. A román állam által átvett és esküt tett, de utóbb a román nyelv nem tudása, vagy más a fegyelmi törvényben nem ismert ok miatt fegyelmi eljárás mellőzésével elbocsátott tisztviselők visszahelyezendők.

A lakások kényszerű bérbevétele megszűnik és az elrekvirált lakások visszaadtnak.

„Valamely nemzetiséghez való tartozás alapját egyedül az illető állampolgár bevallása képezi.”

„Engedtesse meg a piros-fehér-zöld színek használata a román állam jelvényeinek megfelelő együttes alkalmazásával.”

Ezek a paktum kivonatos rendelkezései. Hogy a tárgyalások légköre milyen volt, semmi sem mutatja jobban, mint az, amit Gyárfás említ. „1923-ban — írja — komoly román hazafiak még sok olyan

kívánságunk teljesítését látták lehetségesnek, amivel ma nem hozakodnánk elő. Például a paktum utolsó pontját, a piros-fehér-zöld színek használatát nem is mi kértük, hanem Goga önként ajánlotta azzal, hogy így a magyar népek nemcsak józan belátása, hanem szíve és érzése is megnyerhető.“ S hogy másfelől mennyire lojálisak voltak a magyar politikusok, mutatja, amit tovább ír Gyárfás: „Ajánlatát nem utasíthattuk vissza, bár jeleztük aggodalmunkat, hogy ebből bajok is származhatnak. Ugyancsak Goga ajánlotta fel a magyarlakta megyék prefektusi helyeit. Ezt már keréken visszautasítottuk, mert a kormány politikájáért ilyen messzemenő felelősséget nem vállalhattunk.“

A paktum ezután következő története nem olyan vigasztaló. A Magyar Párt a politikai tájékozódás tekintetében — mint említettem — non volt egységes és mikor a liberális párt tudomást szerzett a paktumról, szintén közeledni próbált, a párt néhány tagja, úgy látszik, az elnök, Ugrón István felhatalmazásával, tárgyalásba bocsátkozott. Brătianu 1926 tavaszán készült, hogy lemondjon, tehát nem volt szüksége többségre a törvényhozásban s ennek folytán parlamenti választási megegyezésre sem. Ellenben továbbra is meg akarta tartani befolyását az országban a törvényhatóságokban s mivel a megyei választások is küszöbön álltak, február elején egy, csak a közigazgatási választásokra vonatkozó — Gyárfás szerint — »elég előnyös feltételű“ megállapodást kötött a Magyar Párttal. E megállapodás aláírása előtt, 1926 február 1-én, Ugrón István felmondta Averescu tábornoknak a csúcsai paktumot s a felmondásról annak aláíróit utólagosan értesítette.

A párt nem fogadta osztatlan helyesléssel az új megállapodást, de, fait accompli elé állítva, a magyarság teljesítette a kötelességét: a választásokon a liberális párttal szavazott s 49 erdélyi város közül 29-ben a közös lista győzött s a magyarlakta megyék tanácsában is megfelelő képviselőhöz jutott a magyarság.

Egy hónap múlva a Brătianu-kormány — amint mindenki tudta — március végén lemondott s helyébe jött Averescu, Gogával, mint belügyminiszter s a törvényhozási választásokat kiírta május végére. A Magyar Párt pedig ott volt felmondott csúcsai paktumával és a liberális megegyezéssel.

Ugrón István lemondott a pártelnökségről és helyét Bethlen György vette át, de mivel a csúcsai paktumnak az a motívuma, hogy biztosítsa Erdélyben Maniu halálosan ellenséges nemzeti pártjának ellensúlyozására a magyar szavazatokat a néppárt számára, most is fennállt, a néppárt hajlandó volt felújítani a paktumot s rövid tárgyalás után, ha nem is a régi paktum, de létrejött egy „választási kartell“.

A megegyezésnek a csúcsai paktumhoz hasonló bevezetése és négy része volt.

I. részében voltak felsorolva a még a választás előtt teljesítendő kívánságok: a tisztviselői kérdés rendezése; a kisebbségi egyházak és iskolák államsegélyének folyósítása; a csíki magánjavak visszaadása..

II. része szerint a kormány elismeri, hogy:

minden állampolgár maga jogosult nemzetiségét megállapítani; minden szülő megválaszthatja az iskolát, melybe gyermekét jártni kívánja és az iskolafenntartó állapítja meg az iskola nyelvét;

a III. rész néhány egyházi és pénzügyi kérdés megoldását helyezi kilátásba, melyeknek megfelelő előkészítésre van szükségük;

a IV. rész a választási kartell feltételeit foglalja magában, melynek értelmében a Magyar Párt, a néppárt támogatás fejében kap 15 képviselői és 13 szenátori helyet a törvényhozásban.

A megegyezést román részről Goga és Buckán írta alá, Averescu tábornok neve nem került reá.

A választások májusban folytak le, pár kerületben a magyar választók piros-fehér-zöld zászló alatt vonultak fel és a román világ nem omlott össze. Az Averescu-kormány nagy többséggel került a törvényhozásba.

De ekkor tűnt ki, hogy a magyarság a román pártok leggyöngébbjével szövetkezett: a néppárt többségében is gyengébb volt a kisebbségben maradt és ellenzékbe szorult két másik pártnál, a liberálisoknál és az erdélyi nemzeti pártnál. Ennek az ellenzéknek pedig jobb fegyver nem kerülhetett a kezébe, mint a kormánypárt szövetkezése az irredenta, kommunista, államellenes magyar párttal. S a kormány nemcsak a parlamentben kellett, hogy meghúzódjék s nem bírta magát megvédeni, hanem a kormányzat terén se tudta vállalt kötelezettségeit teljesíteni: ami kevés jóakarót a magyarsággal szemben tanúsítani akart, az megtört a hivatalokat betöltő liberális tisztviselők obstrukcióján és szabotázsán. Mikor az alig egy évi kormányzás után, Ferdinánd bekövetkező halálát várva, Bratianu eltávolította Averescut, kiderült, hogy a bukott kormány a megállapodás egyetlen jelentős feltételét sem valósította meg.

A CSÚCSAI PAKTUM ezzel nem tűnt el a politikai életből: valahányszor Goga ellen vagy az ellen a párt ellen történik támadás, melyhez éppen tartozik, a csúcsai paktum mindig fegyverül szolgál. De a paktum a küzdelemnek nem célja, hanem eszköze, mellyel Gogát akarják megsemmisíteni, akik őt gyűlölik. Évtizedek óta, már a világháború előtt ellensége volt Mamiinak Goga s a világháború óta az erdélyi nemzeti pártnak, melynek regionalizmusát tartja a román egység legnagyobb akadályának. Gogát se gyűlöli senki jobban, mint a parasztpárt két szárnya, Mihalache hivatalos regáti és Maniu erdélyi frakciója. Ez a gyűlölet tizenégy év óta valamennyire mindig a csúcsai paktumból táplálkozott, de új lánggra lobbant és valamelyes elvi alapon áll, mióta Goga a Cuza-féle Nemzeti Keresztyén Pártba lépett be. A Nemzeti Parasztpárt egy hibrid, félig liberális, félig konzervatív, parasztságra támaszkodó párt, távol antiszemitizmustól. Cuza pártja a par excellence antiszemita alakulat Romániában és Goga felér Cuzával, lapja, a „Tara Noastră“ nem kevésbé izzóan gyűlöli a zsidót, mint Cuza „Apărarea Nationalăja“. A liberális párt ebben a csatában alig vesz részt, annak szétterjedt frakcióiban nehéz az elvi különbségeket és személyi gyűlölködést egységes irányba terelni; Vajda Sándort pedig ma kibékíti Gogával saját román frontja. Pedig tizenegy esztendővel ezelőtt ő volt az, aki a csúcsai paktumon alapuló magyarnéppárti kartell ellen a legvéresebb tollal írt. A román politikai irodalomnak klasszikus darabja marad örökre az a cikk, melyet Vajda Sándor

az 1926-iki választások után írt, mikor Goga választási paktumja értelmében a néppárti román a nemzeti párti jelölt ellen a magyarra szavazott.

„Román csendőrök román választókat löttek agyon“, — írta „A mi gyászunk“ című cikkében — „megölték őket, hogy ne szavazhassanak román». Nagyromániában a magyar, a szász, zsidó és cigány a csendőr védelme alatt áll. Szavazhat Barabás Bélára, aki egy életen keresztül üldözött mindent, ami román. Szavazhat rá, mert Nagyromániában a magyar trikolor árnyékában a román csendőr védelme alatt Barabás Bélának kiváltsága van, hogy a „buta oláhokat. gyalázza. S a román csendőr elpirul, de teljesíti kötelességét.

Amióta a választásokat kiírták, a román jelöltek törvényen kívüli állapotba jutottak. A román csendőr megakadályozta, hogy közel mehessenek a román választókhoz. A magyar párt a Talpra Magyart szavalta és az ezeréves Magyarország testéről leszakított Erdélyről beszélt. A román csendőr haptákban állt és teljesítette kötelességét. A románok száz ezreit csordaként vitték a magyar községekbe helyezett szavazó helyiségekbe. A román csendőr megakadályozta, hogy szakadó záporban a falvak fedelei alatt húzódjanak meg a román választók, a marhavásártéren sárban, szuronyok között, felhőszakadással a fejük felett, pocsolyában állva élhettek politikai jogaikkal.

Csak az volt igazi hazafi, igazi román, aki a magyarok, szászok, héberek, cigányok és „egyebek. oldalán szavazott. „Vad oláhnak., a haza és a király ellenségének számított, aki románra akart szavazni. Persze, mert a magyarok, szászok, zsidók és cigányok szavazata nélkül a kormány kisebbségben maradt volna. Nagyromania jelenlegi kormánya olyan többségre támaszkodik, melyet a magyarok, németek, zsidók és cigányok szállítottak neki.“

Nem ebben a tónusban, melynek megírásánál, mint Goga mondta „a halottak vörös vére piszkos fekete tintává vált“ — de a csúcsai paktum ellen való izgatás azóta sem szűnt meg.

Egy évvel azelőtt, hogy Gyárfás Elemér ismertetése megjelent volna, 1936 kora tavaszán írt a Nemzeti Parasztpárt bukaresti hivatalos lapja, a „Dreptatea“ a még akkor alig ismert paktumról cikksorozatot, melynek címei mutatják tartalmukat: „Goga és a totális állam 1925-ben“ — „Mit nem tud egy nacionalista poeta csinálni egypár szavazatért?“ — „Éljen Gogától — Heil Hitlerig“ és a többi. A cikkek maró gúnnyal hasonlítják össze a paktumba foglalt engedményeket a totalitárius állam elveivel. Hogy akkor maga adott nemzeti zászlót a magyarságnak, ma ki akarja pusztítani Őket; ma tiltakozik egy kisebbségi községi bíró megválasztása ellen, akkor a 20%-on felüli kisebbségi közületeknek kisebbségi közizgatást ígért.

Miért cselekedte Goga mindezt?

Gyárfás Elemér cikksorozatában azt írja, hogy — annyi ellenkező látszat mellett is — nincs kétsége, hogy úgy Averescu tábornok, mint Goga komolyan vette az ígéreteket s azokat be is óhajtották váltani. Isten tudja!

Gróza Péter, aki a pótegyezmény előzetes tárgyalásait vezette és előbb is, később is a 26-iki Averescu-kormány közmunka minisztere volt, 1935 novemberében beszédet mondott Déván, mely alkalommal egészen őszintén ezeket mondta: „Mikor mi hárman, Goga, Averescu és én aláírtuk a paktumot¹, azt írtuk bele, amit mi nem

¹ Gróza nem jól emlékezett: ő sem az eredeti csúcsai paktumon, sem a későbbi választási kartellen nem szerepel, mint aláíró, ő csak az utóbbinak az előzetes tárgyalásait vezette.

hiszünk s amit hittünk, azt nem tettük belé; csak azt számítottuk ki, hogy hány mandátumot kapunk érte.“

Ha csakugyan ez az erkölcstelenség vezette őket, akkor igaza van a „Dreptatea“ egy ez évi májusi cikkének, mely ezt írta: „opportunizmus egyedül nem magyarázhat meg egy ilyen megegyezést; pár ezer szavazat, melyet államunk ellenségeivel való koalíció folytán nyerhet valaki, nem lehet alap arra, hogy ellenfeleit szeresse. Valami kell, hogy legyen még, ami túlhaladja a normális pszichológiai állapotot.“ Goga sokáig nem nyilatkozott. A „Dreptatea“ csaknem egy éven át faggatta. Végre ez év március 13-án magában a kamarában mondott beszédet és fejtette ki álláspontját. Védelme volt saját magának és támadás Maniuék, a Nemzeti Párt ellen.

„1923-ban“ — mondta — „a magyarság úgyszólván a passzív rezisztencia álláspontján volt. Be nem hegedt sebeivel ellenségesebb magatartást foglalt el, mint ma. Államérdek volt, hogy mi a magyarokat bevonjuk közéletünkbe, hogy ezáltal a revizionizmusnak is gátat vessünk.

Egy akadályja volt ennek: az akkor erdélyi nemzeti pártnak a politikai koncepciója, melyet a magyarok politikai jogaik forrásául tekintettek. A gyulafehérvári rezolúciók az únió kimondásán kívül néhány kisebbségi kijelentést is tartalmaznak.

A kisebbségi rendelkezések első pontja így szólt:

„Teljes nemzeti szabadság az együtdakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzatához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot/

Nyilvánvaló, hogy ez egy nemzeti autonómia körvonala, mely nem egy román nemzeti államhoz, hanem egy federatív államhoz vezet.

Ez volt a Maniu által vezetett erdélyi nemzeti párt politikai koncepciója.

JVfi úgy gondoltuk, hogy nagy nemzeti érdek, hogy ezt a koncepciót megíúsítsuk, hogy a magyar revizionizmusnak gátat vessünk s a magyar kisebbség képviselőit államunk érdekeinek megfelelő formák mellett a törvényhozásba behozzuk.“

Goga aztán felsorolta a paktum néhány rendelkezését és folytatta:

„Meg vagyok győződve, hogy a csúcsai paktum nagyjpolitikai megértés eredménye volt, mikor sikerült a magyar pártot saját állami gondolatunk körébe bevonni, sőt bekapcsolni az egyik nagy román pártba s lekötni, hogy politikai utasításait a néppárt vezetőjétől, Averescu tábornoktól vegye.

.. Nem akarom a paktum szövegét ismertetni: most már nyilvánosságra kerültek. Hanem arra kérek mindenkit, hogy hasonlítsa őket össze azokkal az időszerűtlen és politikailag nem opportunus fogadkozássokkal, melyeket a gyulafehérvári rezolúciók foglalnak magukban.“

Mindezeknek a közepében áll a magyarság: jogait először biztosították a gyulafehérvári rezolúciók, azután a Kisebbségi Szerződés; most napfényre került a csúcsai paktum és ott van a magyar ember és nem tudja, hol keresse jogát, a román pártoknál, a román államnál, a Népszövetségnél?

MÉG EGY FONTOS MOMENTUMA került a csúcsai paktumnak napfényre.

Mielőtt Gyárfás Elemér közzétette volna a paktum szövegét, a múlt év decemberében, Mussolini novemberi beszédét követőleg, Averescu tábornok visszaemlékezéseket közölt lapjában, az „Indrepta-

reában“ Románia és Olaszország viszonyáról a húszas évek közepén kormányelnöksége idején.

Azután, hogy az olasz-román barátsági szerződés létrejött, — írja cikkében a tábornok — felkereste őt, mint miniszterelnököt Durazzo márki, bukaresti olasz követ és Mussolini nevében kérdést intézett hozzá, hogy van-e a román kormánynak ellenvetése egy esetleges román-magyar közeledés ellen?

„Határozottan azt válaszoltam, hogy nem tudom, milyen minőségben élhetnék ellenvetéssel. Különbön is az volt a véleményem, hogy egy ilyen közeledés semmiképpen sem lehet Románia hátrányára.“

A beszélgetés most egyidőre Franciaországra terelődött; aztán így folytatja a cikk:

„Megjegyeztem, hogy nem ismerem az olasz-magyar barátsági szerződés tervét. De viszont tudtul adtam, hogy egy évvel ezelőtt magam kötöttem barátsági szerződést országunkbeli magyarokkal, mely szerződés a csúcsai paktum néven ismeretes. Ez a paktum három példányban készült: az egyiket személyesen nyújtottam át Ferdinánd királynak; teljesen megbízható forrásból tudom, hogy a paktum megkötése nagy örömet keltett budapesti hivatalos körökben. Szerencsétlenségre a paktum nem volt tartós, mert a nálunk megszokott politikai intrika nyomán és biztosan olyan éket vert, amely ártalmára volt az országnak.“

Pár nap múlva tovább folyt a beszélgetés a követ és a miniszterelnök között, de azt jobb, ha most nem iktatom ide.

NEM VALÓ HÁT MINDAZ, ami a csúcsai paktummal kapcsolatosan történt, egyébre, mint hogy a jövő vizsgáltanságát növelje?

Nem, van annak más tanulsága is.

Romániában, ha utólag nem hajtották is végre, csak létrejöttek a gyulafehérvári rezolúciók, létrejött a csúcsai paktum. Goga hazaárulóknak tartja Maniuékat, Maniuék hazaárulóknak Gogáékat, de gyulafehérvári rezolúciók és csúcsai paktum között olyan nagy különbség nincs és saját művét egyik se dezavualta. A paktum egyik aláírója, Bucşan Constantin, a második, 1926-iki Averescu-kormány belügyi államtitkárja most két hónappal ezelőtt írt az erdélyi „Románia Nouaban“ a paktumról:

„Az új Románia konszolidálásának munkáját“ — írta — „már az egyesülés más napján meg kellett volna kezdeni. Ezt a művet nem lehetett tető alá hozni a jog garantálása és a nyugalom levegője nélkül, mert csak így lehetett önkényes csatlakozást várni. Nemzeti ideálunk megvalósítása után semmi sem igazolta a határainkon belül maradt magyarsággal szemben nemcsak az ellenséges magatartást, hanem még tartózkodó viselkedést sem. Ellenkezőleg: semmiféle áldozat nem lett volna igen nagy, hogy ennek a népnek a bizalmát megnyerjük és új hazájával szemben odaadóvá tegyük. Azt hiszem, minden lelkiismeretes román így kell a dolgot megítélnie. Ne mondjunk le saját jogainkról. A csúcsai paktumban kötelezettséget vállaltunk, hogy tiszteletben tartjuk azokat a természetes jogokat, melyek a magyar kisebbség etnikai lényéből természetszerűen fakadnak — nyelvet, hitet, kultúrát — olyan mértékben, amely nem csorbítja a román állam nemzeti jellegét és egységét. Gyulafehérvárt a nemzeti kisebbségek önkormányzatának elvét proklamálták, amit azonban az állam egységének kára nélkül nem lehet realizálni. Ime, a nagy különbség a csúcsai paktum javára.“

Mindegy volna, hogy melyik: csak azt az egy lépést kellene a beírott papírostól, a lekötött szótól a megvalósításig megtenni.